

НІМЕЦЬКІ ПОСЕЛЕНЦІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ТА ІНОНАЦІОНАЛЬНЕ ОТОЧЕННЯ: ПАРАЛЕЛІ КОРЕНІЗАЦІЇ

Аналізуються спільні та відмінні риси проведення політики коренізації серед німецьких поселенців Півдня України та інонаціонального оточення. Автор приходить до висновку, що деяке співставлення здійснення коренізації відбиває різноспрямованість пропонованих більшовицькою владою базових підстав проведеної національної політики і основоположних інтересів як німецьких поселенців Півдня України, так і інонаціонального оточення в регіоні.

Ключові слова: національне районування, коренізація, землеустрій.

Анализируются общие и отличительные черты проведения политики коренизации среди немецких поселенцев Юга Украины и инонационального окружения. Автор приходит к выводу, что некоторое сопоставление осуществления коренизации отражает разную направленность предлагаемых большевистской властью базовых оснований проведенной национальной политики и основоположных интересов как немецких поселенцев Юга Украины, так и инонационального окружения в регионе.

Ключевые слова: национальное районирование, коренизация, землеустройство.

Analysis of common and distinctive features of the policy of indigenization among the German settlers of southern Ukraine and environment of other nationalities. The author comes to a conclusion, that some comparison of realization of indigenization reflects a different orientation offered Bolshevik authority of the base bases of the lead national policy and basic interests as of German peasants of the South of Ukraine, and of other nationalities environments in region

Key words: national zoning, indigenization, land surveying.

Період здійснення більшовицькою владою політики коренізації становить значний дослідницький інтерес. За радянських часів склався певний стереотип сприйняття коренізації, оброслий численними міфологемами і невідповідностями, що актуалізує в сучасних умовах необхідність її багатопланового вивчення [1, с. 74]. Через своєрідність протікання етнокультурних процесів серед німецьких поселенців Півдня України та інонаціонального оточення на порядку денному постає питання про паралелі реалізації політики коренізації.

Початок політики коренізації в Україні ознаменувався вибухонебезпечним загостренням міжетнічних відносин, безпосередньою основою якого було катастрофічне погіршення умов господарювання всіх етнічних груп республіки. В сільській місцевості, за виключенням російського і частково польського та білоруського населення, соціально-економічна політика радянського уряду початку 1920-х рр., здійснювана серед національних меншин, викликала значне зменшення і нестабільність землекористування за різкого зростання

податкового тиску [11, с. 329]. При сумісності дестабілізуючих процесів своєрідність їх протікання визначалася особливостями попереднього розвитку конкретної етнічної групи.

У німецьких поселеннях південноукраїнського регіону, розорених в роки Першої світової та громадянської воєн, здійснювані більшовицьким керівництвом трансформації сприяли руйнуванню складеної у дореволюційний період під впливом особливостей віросповідання специфіки землеволодіння (що найбільше проявилось в конфесійних традиціях менонітів: з метою збереження замкненості конгрегації кожна сім'я отримувала право володіння і розпорядження землею, але лише в межах общини), а також своєрідної організації господарювання (з товарно-орієнтованим сільськогосподарським виробництвом, широким використанням агротехнічних нововведень, повним циклом переробки та реалізації продукції, власними високоефективними підприємствами сільськогосподарського машинобудування та металургії за наявності налагодженої системи кредитування) [2, с. 36].

У надзвичайних, хоч і дещо інших умовах опинилося іонаціональне оточення німецьких поселень регіону. Так, у соціально-економічній структурі українського єврейства через жорсткі умови «межі осілості» на початку ХХ ст. переважала не стільки зайнятість у сільському господарстві, скільки у невиробничій сфері та промисловості [3, с. 49]. І хоч при значній урбанізації євреїв Півдня України їх ментальною особливістю у порівнянні з іншими регіонами стала більша динамічність, менша релігійність і більш активна участь у громадському житті [4, с. 47], взятий радянською владою курс на поступове витіснення приватної торгівлі позбавив значну частину єврейського населення, пограбованого і зубожілого в роки громадянської війни, який ледве животів в умовах хронічного масового безробіття [11, с. 329], традиційних засобів для існування. Це поставило на чергу дня питання про пошук інших шляхів забезпечення, що сприяло проведенню широко-масштабних заходів з переселення на землю до південних районів України [5, с. 174–175].

Одним з параметрів коренізації стало здійснення національного районування. Адміністративно-територіальні перетворення, розпочаті з встановленням радянської влади, здійснювалися на інших, ніж раніш, засадах – ліквідації приватної власності, запеклої антирелігійної спрямованості і відходу від декларованого врахування національних інтересів населення. Такі пріоритети діаметрально суперечили провідним принципам життєдіяльності як німецьких поселень, так і іонаціональних спільнот. Хоч акцент в національно-державному будівництві був зроблений не на політичному самовизначенні, а на національно-територіальній автономії [10, с. 138], більшовицька влада від початку розглядала утворення національних районів і сільрад лише як зброю здійснення відповідної мовної політики [10, с. 146].

Через це національно-територіальні утворення в місцях компактного оселення етнічних меншин стали не стільки територіальними автономіями певного етносу, скільки національно-територіальними одиницями з діловодством національними мовами [10, с. 147]. За спільності для всіх національних меншин державних установлень при формуванні адміністративно-територіальних одиниць з національним статусом в практичній реалізації проглядається певна специфіка. Активна позиція німецьких поселенців у справі господарського відновлення та захисту своєї самобутності і наявність значних масивів населення, що проживало компактно, сприяло першочерговому створенню в республіці саме німецьких національних районів.

На відміну від німецького національного районування з першорядним виокремленням районів, в іонаціональному оточенні нерідкою була інша послідовність здійснюваних заходів. Так, єврейське національне районування почалося з утворення не районів, а сільрад на базі старих єврейських колоній і містечок. Єврейські райони були виокремлені пізніше через незначність і дисперсність єврейських сільськогосподарських колоній в міру реалізації

програми переселення євреїв на землю [3, с. 145–146], неоднозначну за своїми наслідками [3, с. 86; 6, с. 155–156].

Вельми дискусійними виявилися результати здійснення політики коренізації в мовно-освітній сфері. На відміну від інших етнічних груп, в освітній системі в середовищі німецьких поселенців більшовицька влада не могла похвалитися, у порівнянні з дореволюційним періодом, значним зростанням кількісних показників. Вкрай конфліктними виявилися якісні параметри освіти: німецькі колоністи, особливо меноніти, для яких в освітньо-виховному процесі, як і в інших сферах життєдіяльності, релігійний чинник був визначальним, надавали вирішальне значення ролі школи у вихованні, а, головне, впливу освіти на зміцнення у вірі членів общини [7, с. 135]. Абсолютна руйнація старої школи і формування більшовицькою владою нової системи освіти, що будувалася на принципах єдиної трудової школи соцвихівського типу і активній атеїстичній пропаганді [8, с. 71–72], суперечили традиційному в німецьких колоніях освітньо-виховному процесу, релігійна спрямованість якого сприймалася колоністами як корінний принцип національно-культурної самобутності. Але для радянської держави пріоритетним в національній стратегії були не особливості національної культури чи національна самоідентифікація, а мовний фактор [1, с. 76–77] як засіб залучення різних національних груп до соціалістичного будівництва.

Вирішення цього завдання мало своєрідні прояви і серед іонаціонального оточення. Так, для єврейської спільноти такий підхід актуалізував проблему вибору між івритом та ідиш, однозначно вирішений більшовицькою владою на користь останнього. В умовах історично складеної «бінаціоналізації» [9, с. 36] південноукраїнських євреїв мовна ситуація сприяла більш вираженим асиміляційним процесам в єврейській спільноті, ніж серед німецьких колоністів.

Ще більш заплутаною виявилася мовна проблема серед грецького населення (що мало у своєму середовищі більш як 70 говірок [12, с. 188]), до розв'язання якої державні структури виявилися абсолютно не готові [11, с. 352].

Негативні наслідки уніфікації мовної політики болісно відбилися і у середовищі значного числа етнічних груп, що користувалися мовами, які не мали писемності, які були практично витіснені з природних ніш їх функціонування, в першу чергу в сфері духовного життя релігійних общин і релігійної освіти [10, с. 151].

При повсюдній реалізації здійснюваних заходів методами тиску державні структури несподівано для себе зіткнулися з численними скаргами батьків на примусову євреїзацію, полонізацію, грецизацію тощо. У порівнянні з іншими національними меншинами (крім російської, скоріш сприяючої феномену російськомовної субкультури в деяких етнічних групах [1, с. 78]), серед німецьких поселенців найбільше невдоволення викликало не стільки переведення навчання на рідну мову, скільки неможливість реалізувати в освітній системі провідні конфесійні принципи.

Таким чином, деяке співставлення здійснення коренізації відбиває різноспрямованість пропонуваних більшовицькою владою базових підстав проведеної національної політики і основоположних інтересів як німецьких поселенців Півдня України, так і інонаціонального оточення в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Якубова Л. Д. Тенденції етнокультурного життя УСРР у контексті коренізації (1924-1935 рр.) / Л. Д. Якубова // Український історичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 74–88.
2. Осташева Н. В. На переломе эпох... Меннонитское сообщество Украины в 1914-1931 гг. / Н. В. Осташева. – Москва : Готика, 1998. – 256 с.
3. Орлянский В. С. Евреи Украины в 20-30 роки XX сторіччя: соціально-політичний аспект / В. С. Орлянский. – Запоріжжя : ЗГТУ, 2000. – 240 с.
4. Орлянский В. Евреи Украины в контексте исторической регионалистики: к постановке вопроса / В. Орлянский // Восьмые Запорожские еврейские чтения. – Запорожье : «ДИВО», 2004. – С. 43–52.
5. Орлянский В. 1923 рік. Прийняття політики коренізації і «єврейське питання» / В. Орлянский // Избранные труды Запорожских еврейских чтений. – Запорожье : «ДИВО», 2005. – С. 154–157.
6. Чумак В. Сільські єврейські колонії Одещини в 1923-1929 рр. / В. Чумак, І. Іванова // Восьмые Запорожские еврейские чтения. – Запорожье: Диво, 2005. – С.154-157.
7. Безносова О. Меннониты / О. Безносова, А. Безносов // Материалы к энциклопедии «Немцы России». – Вып. 7. Немцы Украины. Пилотный сборник. – Москва, 2002. – С. 134–145.
8. Кузьменко М. М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр.: Історико-теоретичний аспект / М. М. Кузьменко // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 66–80.
9. Рабинович П. Проблемы национальной идентификации евреев / П. Рабинович // Избранные труды Запорожских еврейских чтений. – Запорожье : «ДИВО», 2005. – С. 28–38.
10. Якубова Л. Теоретичні аспекти дослідження історії етнічних меншин УСРР / Л. Якубова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип. 15. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – С. 132–154.
11. Якубова Л. Центральна комісія національних меншин (ЦКНМ) при ВУЦВК та її місцеві органи. 1924-1934 рр. / Л. Якубова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип. 14. – К. : Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 329–365.
12. Якубова Л. Мовна проблема та її місце серед етнокультурних проблем етнічних меншин УСРР (друга половина 20-х – 30-ті рр. XX ст.) / Л. Якубова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип. 16 (2). – К. : Інститут історії України НАН України, 2007. – С. 185–202.

Рецензенти: д.політ.н., проф. О. В. Шевчук; д.і.н., проф. О. П. Тригуб

© Козирева Марина Едуардівна, 2011

Стаття надійшла до редколегії 7 листопада 2011 р.